

Kur'ân Işığında Korku ve Etkileri

Fear and its Effects Based on Quran

Nurdoğan TÜRK^a

^a Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
e-Posta: nurdogan.turk@hbv.edu.tr , <http://orcid.org/0000-0002-5684-5956/>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi:	29.12.2018
Kabul Tarihi:	10.04.2019
Yayın Tarihi:	26.06.2019

Özet

Allah hikmetsiz hiç bir şeyi yaratmadığı gibi korkuyu da gereksiz ve faydasız yaratmamıştır. Korku duygusu, Allah'ın kullarına iyilik gözeterek lutfettiği fitrî bir duygudur. Korkmadan yaşamak mümkün değildir. Korkuyu yenmek ve korkulan şeye karşı önlem almak insanın doğasında vardır. Her insan, korkudan emin olmak, huzur ve güven içinde yaşamak ister. Korkuyu yenemeyen insan, kendini huzurlu ve güvende hissedemez. Korku, dünya hayatının son bulacağı Kıyamet gününe kadar varlığını her daim bir şekilde insanoğluna hissettireceği gibi insanoğlunun gündeminden de hiç düşmeyecektir. Zira korku, Allah'ın insanoğlunu imtihan ettiği araçlardan birisi ve üzerinde düşünülmesi gereken Allah'ın âyetlerindedir. Allah korkusu, kendisinden kaçınan bir korku olmamış ve beraberinde saygıyı getirmiştir. Mümin için korku, hem Allah'a olan kurbiyetini ve samimiyetini tesis eden olumlu bir olgu, hem de imtihan dünyasında zorluklara ve sıkıntılara karşı direncini ve kararlılığını artıran değerli bir etkidir. Korku, mümini eğiten, onu kötülükten koruyan, onda oto kontrol sistemi oluşturan yapıcı ve faydalı bir duygudur. Dolayısıyla yaratılış itibarıyla temel insanî duygulardan birisi olan 'korku', bilinç altına yerleşmek suretiyle insanın düşünce ve tasarruflarına pozitif veya negatif etki yapabilme özelliğini taşır. Hatta bu etki insanı hayatı boyunca esir alabilir. Korku duygusu, insanı istemi dışındaki söz ve davranışlara sevk edebilir. Negatif etkiye sahip bir korku, insanın hayatını altüst edebildiği ve yaşamı o kişi için çekilmez kılabilirdiği gibi, pozitif etkiye sahip bir korku, insanın hayatını düzene sokabilir ve yaşamı o kişi için paha biçilmez bir servet (âhiretin tarlası) yapabilir. Burada önemli olan korkunun sağlam bir inanç ve güçlü bir irade ile dengelenmesidir. İnsanoğlu işte bu ince çizgiyi idrak edebilmeli ve korkuyu fırsata çevirebilmelidir. Gelecekle ilgili korku, kaygı ve endişelerini Kur'ânî buyruklarla gidermeye çalışmalıdır. İnsan, psikolojik olarak korku ve ümit arasında gidip gelir. Korkunun yanında onu dengeleyecek bir ümidi de elden bırakmamalıdır. Çünkü dünya hayatı, ancak âhiretin tarlasıdır. İnsanoğlu dünyada ne ekerse âhirette onu biçecektir. Kula düşen görev, âhireti için ne ektiğine bakmasıdır. Bu çalışmamızda Kur'an'ın hafv'ı nasıl anlamlandırıldığını, onu insanlığa nasıl sunduğunu, Kur'an ışığında korkunun insan hayatına etkisini ve diğer varlıkları nasıl etkilediğini, korku iman ve korku dua ilişkisini ortaya çıkarmaya çalışacağız. Çalışmanın insanoğlu için bilinmeyen gelecekle ilgili korku, kaygı ve endişelerini gidermede katkı sunmasını umuyoruz.

Anahtar sözcükler- Kur'ân, İnsan, Hafv, Korku, Etki.

GİRİŞ

Allah, insanın hem dış âleminden hem iç âleminden haberdardır. O, insanın bütün duygularına hâkimdir. O, insanın ne düşündüğünü ve hissettiğini bilir. O, insana şah damarından daha yakındır.¹

¹ Kâf 50/16, 17. Âyetlere mana verirken Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meâli, Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir ve TDV Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli'nden istifade edilmiştir. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meâli*, (Ankara: DİB Yay., 2011); Hayreddin Karaman, İbrahim Kafi Dönmez, Mustafa Çağrı ve Sadrettin Gümüş, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (Ankara: DİB Yay., 2006); Komisyon, *TDV Kur'an-*

Korku, insanın ruhunda gezinen fitrî duygulardandır. Korku, insanın doğasında vardır ve onu sürekli kaygı ve endişeye sevk edebilir. İnsan, korkuyu bazen aniden hissedebilir. Korku, bazen de yavaş yavaş onu kaplayabilir. Korku insanı adım adım ele geçirebilir ve çaresiz bırakabilir. Bu bakımdan “Korku insanı nasıl etkiler?” sorusu kıyamete kadar insanoğlunun gündeminde olmaya devam edecektir. Zira dünya hayatı devam ettiği sürece korkular da var olacaktır.

Kur'an'da geçen “*havf*” çeşitli tefsir kaynaklarında açıklanmış, kelime ve kavramsal olarak bazı akademik çalışmalara konu olmuş² olsa da, hâlâ günümüz modern çağ insanı için gündemdeki tazeliğini ve güncelliğini korumaktadır. Zira hayatın zor şartları bazen insanın gelecek ile ilgili korkularını depreştirmekte ve insan yaşamını gerçekten olumsuz etkileyebilmektedir. Bu açıdan Kur'an'ın *havf*'ı anlamlandırması, ona yaklaşımı, onu insanlığa nasıl sunduğu, *havf*'ın insan ve diğer varlıklar üzerinde bıraktığı etkideki vurguları büyük önem arz etmektedir. Biz de bu çalışmamızda bu husuları ele alacak ve aynı zamanda İslâm'ın korku dini olmadığını da izah etmiş olacağız.

Çalışmamız önceki çalışmalardan farklı olarak özellikle korkunun etkileri üzerine yoğunlaşmakta ve insanoğlu için bilinmeyen olan gelecekle ilgili korku, kaygı ve endişelerini Kur'ânî buyruklarla gidermede bir nebze de olsa katkı sunmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda bu çalışmanın insanoğlunun gönül dünyasına ve dahi psikolojisine pozitif katkı sağlamasını umuyoruz.

1. HAVF KAVRAMININ SÖZLÜK VE ISTİLÂHÎ ANLAMI

1.1. Havf Kavramının Sözlük Anlamı

Etimolojik açıdan *havf* (خوف), Arapça'da kökü (ف و خ) olan *خوفا / يخاف / خاف* fiilinin masdarı olup korku, endişe, ürkme ve kaygı anlamını taşır.³ Havf'in kökeninin, (huvvefün / خوف) veya (huyyefün / خيف) olduğunu söyleyenler de vardır.⁴ Havf, Arapça'da kullanımına göre farklı anlamlar taşıyabilmektedir. Örneğin, “*racülün hâfün / رجل خاف*” şeklinde kullanıldığında, şiddetli korkunç bir adam manası anlaşılır.⁵ “*Tarikun mehûf / طريق مخوف*” ile kullanıldığında, insanların kendisinden korktuğu bir yol anlamı çıkar. “*Tarikun muhîf / طريق مخيف*” şeklinde kullanıldığında, insanları korkutan bir yol kastedilir. Ayrıca “*havvefihu / خوفه*” fiil kalıbında kullanıldığında, birini korkutmak veya insanları o kişiden korkar hale sokmak anlamındadır.⁶ İbn Manzûr (ö. 711/1311), *havf*'ın; ‘câriyelerin giydiği üzerinde inci dizili kemer tarzında kesilen kırmızı deriden bir kemer’ manasında kullanıldığını da söz eder.⁷

Havf, Kur'an'da türevleriyle birlikte 42 farklı sürede,⁸ 76'sı Mekki ve 48'i Medeni

Kerim ve Açıklamalı Meâli, (Ankara; TDV Yay., 2017).

² Bkz. Mehmet Gözel, “Kur'an'da Havf Kavramı” (Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013); Hacer Çelik, “Kur'an-ı Kerim'de Havf ve Haşyet” (Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012); Mansur Gökcan, “Tasavvufta Havf ve Recâ (Korku ve Ümit) Anlayışı” (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012); Sibel Kaya, “Havf (Kaygı) ve Recâ (Ümit) Kavramlarının Semantik ve Teolojik Tahlili” (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012); Fatoş Su Özkarataş, “Havf” (Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014); Fikret Karaman, “Korku, Ümit ve Ye'sin Mümin Üzerindeki Etkisi”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV/2 (2013): 9-33; İbrahim Sürücü, “Bir Denge Unsuru Olarak Kur'an'da Havf ve Reca”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (2015): 247-268; Ali Galip Sezgin, “Eşanlamlılık Bağlamında Kur'an'da “Korku” İfade Eden Kelimeler Üzerine Analitik Bir Değerlendirme”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, XVI/1 (2003): 38-62; Erik S. Ohlender, “Kur'an'da Allah Korkusu (Takvâ): Semantik Değişiklik ve Tematik Bağlam Üzerine Bazı Açıklamalar”, çev. Faruk Özdemir, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, XXIII/1 (2012): 18-27; İsmail Hilmi Bilgi, “Kur'an'da Korku Olgusu Neden ve Nasıl Kullanılmıştır?”, *Balikesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I/2 (2015): 229-251; İbn Miskeveyh, “Ölüm Korkusu, Mahiyeti ve Nefsin Ölümünden Sonraki Durumu”, çev. İbrahim Aslan, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, LII/2 (2011): 327-332; Mustafa Koç, “Ölüm Korkusu Üzerine Kuramsal Açıdan Psikolojik Bir Değerlendirme”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (2002): 7-20; Emannullah Polat, “Tosyevi'nin “el-Havf ve'l-Hüzün” Adlı Risâlesinin Tahkiki ve Değerlendirmesi”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (2014): 183-204; Mansur Gökcan, “Havf ve Recâ (Korku ve Ümit) Dengesi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVI/ 2 (2016): 171-192; Mansur Gökcan, “Tasavvufta Allah Korkusu”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV/2 (2004): 249-276.

³ Geniş bilgi için bkz. Cemaleddin Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebir, Muhammed Ahmed Hasbullâh, Hâşim Muhammed el-Şâzili, (Kahire: Dâru'l-Mearif, trhsz.), XV, 1290-1292; Halil b. Ahmed el-Ferahîdî, *Kitabü'l-ayn*, thk. Abdülhamid Hendâvî, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/1999), I, 452; İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, es-*Sihâh tâcu'l-uga' ve sihâhu'l-arabiyye*, thk. Ahmed Abdu'l-Gafûr Attâr, (Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-Melâyîn, 1399/1979), IV, 1358, 1359; Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerif el-Cürçânî, *Mu'cemu't-ta'rifât*, thk. Muhammed Siddik el-Minşâvî, (Kahire: Dâru'l-Fadile, 1425/2004), 90.

⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, XV, 1290; Cevherî, es-*Sihâh*, IV, 1358.

⁵ Cevherî, es-*Sihâh*, IV, 1358.

⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, XV, 1291; Ferahîdî, *Kitabü'l-ayn*, I, 452.

⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, XV, 1291.

⁸ En çok şu sürelerde geçmektedir: Bakara: 12; Nisâ: 8; Kasas: 8; En'am: 7 ve Tâhâ: 7.

âyetler olmak üzere toplamda 124 yerde geçer. Bu kelimeler, 87 yerde fiil, 37 yerde ise isim ve masdar olarak zikredilir. Havf, fiil (خاف) olarak çoğunlukla 'korkarım (أخاف)' muzari fiili kalıbıyla 23 yerde, masdar olarak da 26 yerde geçer.⁹ Özellikle Kur'an'ın ilk inen âyetlerinde havf ve eş anlamlı haşyet, huşû', rahbet, takvâ gibi kavramların daha fazla yer bulduğu göze çarpar.¹⁰

1.2. Havf Kavramının İstilâhî Anlamı

Havf, her ne kadar sözlükte korku, endişe, ürkme ve kaygı anlamını taşısa da, Kur'an'da istilâhî olarak ya inkârcıların geleceğe ait korku ve endişeleri, ya Allah'a inananların, Rablerine karşı duydukları derin saygı ve olabildiğince ciddiyet,¹¹ yahut Allah'a karşı gelme ve saygısızlık etme korkusu, O'na inananların âhiret kaygısı, günaha düşme endişesi gibi dinî kaygıları ifade etmektedir.¹² Havf'a yanı sıra öldürme, ölüm korkusu, savaş korkusu, Allah'ın azabından veya bir şeyin kötülüğünden korkma, haşyet, ilim, zan, azap ve teyakkuz (uyanıklık hali) anlamları da yüklenmiştir.¹³ Yine havf, Kur'an'da somut bir nesne veya bir olay karşısında oluşan dünyevî korku ve endişeler ya da üst makama, mevcut iktidara karşı duyulan korkuları ifade etmek için de kullanılır.¹⁴ O halde havf'ın Kur'an'da korku ağırlıklı olmak üzere geniş bir anlam yüklediğini söyleyebiliriz.

Hâris el-Muhâsibî (ö. 243/857)'ye göre; Havf, inandıktan sonra yakînî (kesin) bilgiyle oluşur. Kesin bilgi olmadan korku olmaz.¹⁵ Cüneyd el-Bağdâdî (ö.297/909) havf'ı, her nefes alışverişte, her an azap görebilirim diye ihtimal vermektir¹⁶ şeklinde açıklar. Allah'tan korkan kişi, kendisini büyük günün hesabına hazırlamalıdır.¹⁷ Ebû Tâlip el-Mekki (ö. 386/996), *Kütü'l-kulûb* adlı eserinde havf'ın beş korku makamlarını içine alan bir kavram olduğunu söyler.¹⁸ Ebû Ali ed-Dakkâk (ö. 405/1015), havfın; havf, haşyet ve heybet olmak üzere üç mertebesi olduğunu söyler.¹⁹ Halef el-Vâsiti'ye (ö. 400/1010) göre havf, Allah'la kul arasında örtüden ibarettir.²⁰ Ahmed b. Fâris (ö. 395/1004) havf'ı, kalpte hissedilen korku ve panik hali şeklinde açıklar.²¹ Râgıb el-İsfahânî (ö. 502/1108), havf'ı şöyle tarif eder: Havf, başa gelmesi arzu edilmeyen kötü bir şeyi, bilgi sahibi olma yahut zanna dayalı bir işaret sebebiyle endişeyle beklemektir.²² Dini ve dünyevi işler için kullanılan havf, "emn (güvende olma)" kavramının zıddı bir kavramdır.²³ Hakikatte Allah'tan korkan kişi, korkusundan göz yaşı

⁹ Bkz. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-müfehres li elfâzi'l-kur'âni'l-kerîm*, (Kahire: Dâru'l-Kütübü'l-Mısriyye, 1945), 246-248.

¹⁰ Murat Sülün, *Kur'an-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 479; Ahmet Nedim Serinsu, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzul'ün Rolü* (İstanbul: Şule Yay., 1996), 242.

¹¹ M. Sait Kavşut, *İnsan: Tolojik Antropoloji, Mâturîdî'nin Düşünce Dünyası*, ed.: Şaban Ali Düzgün, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2011), 240.

¹² Sezgin, "Eşanlamlılık Bağlamında Kur'an'da Korku İfade Eden Kelimeler Üzerine Analitik Bir Değerlendirme", 45.

¹³ el-Huseyn b. Muhammed ed-Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-kur'ân ev islâhu el-vucûh ve'n-nezâir fi'l-kur'âni'l-kerîm*, thk. Abdülazîz Seyyid el-Ehl, (Beyrut: Dâru'l-İlm Lilmelâyîn, 1404/1983), 165; Ebu Abdurrahmân İsmâil b. Ahmed el-Hirî en-Nisâbüri, *Vucûhu'l-kur'ân*, thk. Necef Arşî, (Meşhed: Mecmau'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, 1432/2011), 228, 229; Ebu'l-Hasen Mukâtil b. Suleymân, *el-Vucûh ve'n-nezâir fi'l-kur'âni'l-azîm*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, (Dubey: Merkezu Cum'ati'l-Mâcid li's-Sekâfe ve't-Turâs, 1427/2006), 55, 56; Ebu'l-Ferec Cemâleddin Abdurrahmân b. Ali İbnü'l-Cevzi, *Nuznetu'l-a'yun en-nevâzir fi'l-ilmî'l-vucûhu ve'n-nezâir*, thk. Muhammed Abdülkerîm Kâzım er-Râzî, (Beyrut: Muessesetu'l-Risâle, 1407/1987), 279-281. İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, XV, 1291.

¹⁴ Turgay Gündüz, "Pedagojik Açından Kur'an'da "İnzâr" Kavramı ve İlgili Diğer Bazı Kavramların İncelenmesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VII/7 (1998): 528.

¹⁵ Ebû Abdillâh Hâris b. Esed Hâris el-Muhâsibî, *Risâletu'l-mustersîdin*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, (Halep: Daru's-Selâm, 1954), 176, 177.

¹⁶ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, (İstanbul:Dergah Yay., 1998), 110.

¹⁷ "Hesaba çekilmezden önce kendinizi hesaba çekiniz. Büyük hesap günne kendinizi hazırlayınız. Ancak dünyada kendisini hesaba çeken kimsenin kuyâmet günü hesabı kolay olur." Tirmîzî, *Sıfatu'l-kıyâme ve'r-rekâik ve'l-vera'*, 90, no. 25.

¹⁸ Muhammed b. Ali b. Atiyye Ebû Tâlip el-Mekki, *Kütü'l-kulûb*, thk. Mahmûd İbrâhim Muhammed er-Rıdvânî, (Kahire: Mektebetu Dâru't-Turâs, 1422/2001), II, 667.

¹⁹ Ebu'l-Kâsım Abdül-Kerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-kuşeyriyyetu*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001), 161.

²⁰ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *İhyâu Ulûmiddîn*, (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1426/2005), 1503; Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-kuşeyriyyetu*, 163.

²¹ Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ, *Mu'cemu mekayisi'l-luga*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârun, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1399/1989), II, 230.

²² Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtu elfâzi'l-kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî, (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1413/1992), 303; Cürçânî (ö. 816/1413) havf'ı, Râgıb el-İsfahânî gibi tarif eder ve şu ilaveyi yapar: "*Havf*, ... yahut elde edilmesi arzu edilen hoş bir şeyi elde edememe endişesidir." Cürçânî, *Mu'cemu't-tarîfât*, 20; Mustafa Kara, "Havf", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, (İstanbul: TDV Yay., 1998-2013), XVI, 529.

²³ el-Kasas 28/61; el-Kureyş 106/4; Ömer Nasuhi Bilmen, *Dini ve Felsefi Ahlâk Lügatçesi*, (İstanbul: Bilmen Yay., 1967), 45; Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, (Tunus: ed-Dâru't-Tünisiyyetü li'n-Neşr, 1984), II, 409; Sezgin, "Eşanlamlılık Bağlamında Kur'an'da Korku İfade Eden Kelimeler Üzerine Analitik Bir Değerlendirme", 42.

akıtıp göz yaşını silen değil, O'nun azap ve gazabını celbedecek söz ve davranışlardan uzak duran kişidir.²⁴ Gazzâlî (ö. 505/1111), korkuyu gelecekte başa gelmesi istenmeyen bir şey sebebiyle kalbin acı çekmesi ve yanıp tutuşması şeklinde izah eder ve şöyle der: Havf hali, sırasıyla ilim, hal ve amelden oluşur. Korku sebeplerini bilmek, korkunun gücünü ve kalbin çektiği acının şiddetinin artmasına sebep olur. Korku sebeplerinin azalmasıyla korku da zayıflar.²⁵ Makdisî (ö. 620/1233), havfı Allah'ın kullarını kendisine yaklaştırmaları için ilim ve amele sevk eden kılıcı olarak tasvir eder.²⁶ Kuşeyrî (ö. 465/1072), havf'ın kişinin hoşlanmadığı bir şeyin gelecekte başına gelmesi, ya da sevdiği bir şeyi kaybetme korkusu anlamına geldiğini belirtir. Allah korkusunu, Allah'ın kendisini ya dünyada ya da ahirette cezalandırabileceğine dair hissettiği korku olarak görür.²⁷ Muhyiddin ibn Arabî'ye (ö. 638/1240) göre havf, hayret makamıdır ve her şeyden haberdar olan Allah'ı bilen kişiye eşlik eder.²⁸ Ebû Hafs Haddâd (ö. 265/878), havf'ı lambaya benzetir ve: "*Havf, kalbin lambasıdır. İçinde hayır ve şer olan her şey onunla görülür.*" der.²⁹ İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725) ise kalbi güneşe benzetir ve şöyle der: "*Hakiki takvâ şudur ki nefsin ve kalbin; şeriat mertebesinde büyük günahlardan ve hakikat mertebesinde gizli şirkten temiz olması gerekir. Aksi halde bu şirk ve günahların karanlıklarıyla güneş tutulması gibi kalbin nuru tutulur ve gönül aynası tozlanır.*"³⁰ Kişi, Allah korkusuyla şehveti yakıp yok eder, azalarını terbiye eder, alçak gönüllü olur. Kalbinden kibri, kini ve hasedi atar. İşi gücü nefsi muhasebe ve onunla mücadele olur.³¹

Havf, Allah korkusu, havfullâh ve haşyetullâh ile de adlandırılır.³² Havf kavramı, ilk dönemden itibaren mutasavvıfların üzerinde en çok durduğu konulardan birisi olma özelliğini taşır. Havf, tasavvuf ilmi özelinde kişinin daha çok Allah korkusu ile âhret hayatı için hissettiği ciddi kaygı ve endişeleri ifade eder.³³ Mutasavvıf, Allah korkusuyla kalben elem duyabilir, kalbi harekete geçerek kendisini rahatsız edecek şeyden kurtulma hissine kapılabilir.³⁴ Bu korkunun kalbinde nasıl oluştuğunu, niçin bu korkuya sahip olduğunu ve bu korkuyu nasıl yenebileceğini bilebilir. Kibir, Allah korkusunun önünde en büyük engeldir. Kibri kırmanın ve yok etmenin yolu alçak gönüllü olmaktan geçer. Tasavvufî kaynaklarda havf genellikle haller ve makamlar arasında zikredilmektedir.³⁵ Tasavvufta Allah korkusu avâm (halk) ve havâss'a (âlimler, veliler ve ârifler) göre değişkenlik gösterebilir. Havâss'ın korkusu, Rabbini incitme, üzme ve O'ndan uzak kalma korkusudur. Avâm'ın korkusu ise, O'nun azabından korkmadır.³⁶ Allah korkusundan kaynaklı üzüntülü hal sergilemek veya gözyaşı dökmek, tasavvuf ehli için doğal bir durumdur. Tasavvufta amaç, her zaman Allah'a yakın olmaktır. Allah'a uzak kalmak veya O'ndan uzaklaşmak, mutasavvıf için acı duyacağı ciddi bir sorun teşkil edebilir. O'na yaklaşmak, ancak O'nun rızasını kazandıracak amelleri yapmakla mümkün olur. Kişi havf sahibi olmak istiyorsa, çokça Allah'tan korkmalı, O'nun gazap ve azabından emin olmamalı ve mâsivâ (Allah'tan başka her şey)'den korkmamalıdır.

2. KUR'ÂN'DA HAVF KAVRAMI

Kur'an'da geçen *havf* için günümüzde korku yerine kaygı anlamını tercih edenler bulunmakla birlikte,³⁷ *havfe* kanaatimizce doğrudan korku anlamı yerine daha çok kaygı, endişe, saygı ve çekinmenin birlikte eşlik ettiği korku duygusu anlamını yüklemek daha isabetli olacaktır. Bizim burada kast ettiğimiz manada havf'ı tam olarak karşılayacak türkçe bir kelime olmadığından, meallerde havf'ın türkçeye çevirisinde kaygı veya endişe yerine genellikle 'korku' kelimesinin tercih edildiğini düşünüyoruz. Bu yüzden, İslâm kültüründe havf söz konusu olduğunda korku algısı daima ön planda tutulmuş, hayatımızda ve

²⁴ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-kuşeyriyyetu*, 162.

²⁵ Gazzâlî, *İhyâu ulûmiddîn*, 1503.

²⁶ Ahmed b. Abdurrahmân b. Kudâme el-Makdisî, *Muhtasarü minhâcu'l-kâsîdîn*, (Dimeşk: Mektebetü Dâru'l-Beyân, 1398/1978), 303.

²⁷ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-kuşeyriyyetu*, 161.

²⁸ Muhyiddin Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Hâtimi İbn Arabî, *Futuhât-ı mekkiyye*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1420/1999), III, 276.

²⁹ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-kuşeyriyyetu*, 162.

³⁰ İsmail Hakkı Bursevî, *Ferahu'r-rûh, Muhammediyye şerhi*, haz. Mustafa Utku, (İstanbul: Uludağ Yay., 2004), 126.

³¹ Makdisî, *Muhtasarü minhâcu'l-kâsîdîn*, 303.

³² Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Kabcacı Yay., 2001), 161.

³³ Kara, "Havf", XVI, 528.

³⁴ Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyüb İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikîn*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, trhsz.), I, 397.

³⁵ Geniş bilgi için bkz. Mahmud Esad Erkaya, *Kur'an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları*, (Ankara: Otto Yayınları, 2007), 163.

³⁶ Makdisî, *Muhtasarü minhâcu'l-kâsîdîn*, 307.

³⁷ Sezgin, "Eşanlamlılık Bağlamında Kur'an'da Korku İfade Eden Kelimeler Üzerine Analitik Bir Değerlendirme", 45.

düşüncemizde bu şekilde yer edinmiştir.

Korku ve hüznün kavramları arasında yakın bir ilişkiden söz edilebilir. Zira korku ve ona eşlik eden kaygı ve endişenin sürekliliği insanda hüznü oluşturur. Hüznün ise insanı olumsuz etkiler. Bu olumsuzluklar kişinin yüzünde, sözlerinde veya davranışlarında görülebilir. Bu yakın ilişkiden dolayı hüznün kavramının Kur'an'da korku kavramıyla birlikte sıkça kullanıldığı görülmektedir.³⁸ Kur'an, "Üzülme!"³⁹ ve "Üzülmeyiniz!"⁴⁰ gibi telkinlerle de üzüntüye sebep olan korku, kaygı ve endişeleri gidermeye çalışmıştır. Dolayısıyla insan, kendisini hüzne götürecek her türlü eylem ve davranışlardan uzak durmayı tercih etmelidir.

Kur'an'da Allah, kullarından açıkta ve gizlilikte yalnızca kendisinden korkmalarını emretmiş,⁴¹ O'na inananlar için hiçbir korku ve üzüntünün olmayacağını müjdelemiştir.⁴² Kur'an'da 14 âyette mezkûr "*Kendilerine hiçbir korku ve üzüntü yoktur*" tarzındaki ilâhî müjdelere, müminler için manevî açıdan yıpratıcı korku ve üzüntüden güvende olma bakımından güçlü bir moral kaynağı ve mükâfaat olarak dikkat çekmektedir. Müminler Cennet'e girince orada bir korku ve hüznün duymayacaklardır. Zira artık onların korkacakları bir şey kalmamıştır. Orada korkuları bitecek ama mutlulukları ve Allah'a olan sevgileri artacaktır. İnsanın Allah'tan korkması demek, kendisinin acziyetinin ifade etmesi ve korktuğu Allah'ın üstünlüğünü kabul etmesi demektir. Bütün korkuların kaynağı yine sadece O'dur: "...Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Eğer (gerçek) mü'minlerden iseniz, bilin ki, Allah, kendisinden **korkmanıza** daha lâyıktır.",⁴³ "Onların üstünde kat kat ateş olacak, altlarında da (böyle) katlar bulunacak. Allah kullarını bununla **korkutup** uyarıyor. Ey Kullarım! Bana karşı gelmekten sakının!"⁴⁴

Kur'an'a göre, korkudan emin olmak için Allah'ın merhametini umarak O'nun korkusunu O'na saygıya dönüştürmek gerekir. O zaman korku ortadan kalkar. Korku, yerini ümit ve saygıya bırakır. Birçok âyette havf kelimesinin başında "olumsuzluk "lâ"sının kullanıldığı görülmektedir. "Onlara **korku** yoktur..."⁴⁵ şeklindeki Kur'ânî ifadenin, bize müminlerin kolaylıkla korkunun üstesinden gelebileceklerini, 'korku da onlar için neymiş, onlar korku nedir bilmezler' gibi bir mesaj verdiğini söylemek mümkündür.

Kur'an bize başta Allah korkusu olmak üzere ölüm korkusu, hesap günü korkusu, rızık korkusu gibi önemli bazı korkuları hatırlatır. Allah korkusu bunların içinde en kıymetli olanıdır. Zira bu korku, mümin için imânî bir esas ve manevî bir destek olması hasebiyle hayati bir önem taşır. Allah korkusu mümine Allah'ın katında yüksek değer kazandırır.⁴⁶ Takvâ elbisesine bürünenler, başta korku olmak üzere her türlü olumsuz duygu ve düşüncelerin üstesinden kolayca gelebileceklerdir. Allah korkusu, O'nu görmeden giyabında olan korkudur. "*Sen ancak zikre (Kur'an'a) uyan ve görmeden Rahmândan **korkan** kimseyi uyurabilirsin. İşte böylesini, bir mağfireden ve güzel bir mükâfatla müjdele.*"⁴⁷

Kur'an, korkuyu imtihan araçları arasında zikreder.⁴⁸ Allah insanı dünyaya imtihan etmek üzere göndermiştir. Bazen insan korku ile imtihan edilmektedir. Allah, dünya imtihanında başarılı olabilmek için insana sabırlı olmayı tavsiye eder. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.⁴⁹ Aynı şekilde peygamberlere verilen mucizelerin de korku sebeplerinden birisi olduğu görülmektedir. el-İsrâ 17/59'da "*Oysa Biz mucizeleri yalnız **korkutmak** için göndeririz.*" meâlindeki âyette mucizelerin gönderiliş amacının, insanları ikna etmek değil, onları korkutmak, onlarda heyecan ve ürperti uyandırmak olduğu belirtilmektedir.⁵⁰

Kur'an'da havf duygusu, insanın üzerinde düşünmesi gereken Allah'ın âyetlerindedir. İnsan aklı, duygular vasıtasıyla Allah'ın varlığının delillerine ulaşır, Allah'ın

³⁸ Bkz. el-Bakara 2/38, 62, 112, 262, 274, 277; el-Mâide 5/69; el-En'âm 6/48; el-A'râf 7/35; Yûnus 10/62; ez-Zuhruf 43/68; el-Ahkâf 46/13.

³⁹ et-Tevbe 9/40; el-Hicr 15/88; en-Nahl 16/127; Meryem 19/24; en-Neml 27/70; el-Kasas 28/7; el-Ankebût 29/33.

⁴⁰ Âl-i İmrân 3/139; Fussilet 41/30.

⁴¹ el-Bakara 2/41; en-Nahl 16/2; ez-Zümer 39/16.

⁴² Bkz. el-Bakara 2/38, 62, 112, 262, 274, 277; el-Mâide 5/69; el-En'âm 6/48; el-A'râf 7/35; Yûnus 10/62; ez-Zuhruf 43/68; el-Ahkâf 46/13.

⁴³ et-Tevbe 9/13.

⁴⁴ ez-Zümer 39/16.

⁴⁵ el-Bakara 2/38, 62, 112, 262, 274, 277; el-Mâide 5/69; el-En'âm 6/48, el-A'râf 7/35; Yûnus 10/62; ez-Zuhruf 43/68; el-Ahkâf 46/13.

⁴⁶ el-Hucurât 49/13.

⁴⁷ Yâsin 36/11.

⁴⁸ el-Bakara 2/155.

⁴⁹ el-Bakara 2/153.

⁵⁰ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu*, (Ankara: DİB Yay., 2006), 2046.

varlığını kabul eder ve O'na inanır. Bütün kâinat, Allah'ı anlatan bir kitap gibidir. Her şey bir âyettir ve O'na işaret eder. “O'nun delillerinden biri de: *Kâh korku, kâh ümit vermek için size şimşeği göstermesi, gökten bir su indirip ölmüş toprağa onun sayesinde hayat vermesidir. Elbette bunda aklını çalıştıran kimseler için ibretler vardır.*”⁵¹ âyetinde hem korku hem de ümit için şimşeğin gösterilmesinin Allah'ın âyetlerinden olduğu bildirilmektedir. Elmalılı M. Hamdi Yazır (ö. 1942), bu âyeti açıklarken Celâl ve Cemâl sıfatına sahip olan Allah'ın bazen bir olayda iki zıt etkiyi birden yaratarak yani hem korkutup, hem de umutlandırdığını söyler.⁵² Yağmurun habercisi olan gök gürültüsü ve şimşek, kimisi için korku kimisi için ümit olur. Açık alanda çalışanlar, iş yapamayacaklarını düşünerek bu duruma üzülmüşler ve yağmurun yağmasını istemezler. Diğer taraftan çiftçiler gibi yağmuru bekleyenler mutlu olurlar ve yağmurun yağmasını isterler. Kimisi için hayır olan, kimisi için şer görünür. Örneğin yağmur bir yolcu için meşakket ve zorluk ifade ettiğinden onun için bir korku ve kaygı iken, mukim (oturan) için bereket ve yarar ifade ettiğinden onun için de ümit ve sevinç olur.⁵³ Burada Kur'an, insanın dikkatini şimşeğin üzerine çekmektedir. Gök gürültüsü, yağmur, rüzgâr ve şimşek basit birer tabiat olayı değildir. “Size korku ve ümit duyguları içinde şimşeği gösteren ve yağmur dolu bulutları meydana getiren O'dur. Gök gürültüsü Allah'ı överek tenzih eder; O'nun korkusundan dolayı melekler de buna katılır.”⁵⁴

Kur'an'da havfle ilgili olarak bir yerde korku libâsı (elbisesi) tabiri geçmektedir. “Allah şöyle bir temsil getirir: Bir şehir halkı vardı: Güvenlik ve huzur içinde idi. Rızıkları her yandan bol bol, rahatça geliyordu. Derken Allah'ın nimetlerine nankörlük ettiler, Allah da halkının işlediği suçlar sebebiyle o şehre açlığı ve korkuyu tattırdı, açlık ve korku elbise gibi kaplayverdi bütün vücudlarını.”⁵⁵ Âyette Allah'ın açlık ve korkuya müptelâ ettiği şehir, bazı rivâyetlere göre Mekke, bir kısım rivâyetlere göre ise Medine'dir. et-Taberî (ö. 310/923) ve İbn Kesir'e (ö. 774/1373) göre, bu şehir Mekke'dir. Mekke, bir zamanlar Arap yarımadasında kanın dökülmediği, huzurun hakim olduğu, bolluk ve bereketin çokça olduğu güvenli bir ticaret merkezi idi. Mekke halkı, içlerinden çıkan Allah'ın elçisi Hz. Muhammed (sav)'e ve ona inananlara haksızlık yaptılar. Dolayısıyla Allah onların rızıklarını kısıtı, onlar da açlık ve korkuya kapıldılar. Bunun sonucunda Mekkelî müşriklerin yavaş yavaş içlerine sinen korkuları, onlar için bir kâbusa ve helâke dönüştü. Ve onlar sonunda sefaletle düştüler.⁵⁶ Âyetteki ifadede tattırılan korku ve açlık miktarının az olduğu anlaşılmaktadır. Acıkan ve korkan kişinin üzerindeki hal, açlık ve korku elbisesi ile ifade edilmiştir. Allah'ın verdiği sınırsız nimetlere nazaran insanlara isabet eden belaların az olduğu aşikardır. Bu durum Allah'ın kullarına olan merhametinin çokluğunu göstermektedir. Bu âyet, bize dün Mekke halkına olduğu gibi bugün veya yarın farketmez kıyâmete kadar Allah'ın nimetlerine karşı nankör davranan, ahlâkî kurallara uymayan, Hakk'a karşı çıkan, zulüm ve haksızlıkları ilke edinen her toplumun huzur ve güveninin yok olacağı, maddi sıkıntılarının baş göstereceği, korku ve açlıkla karşı karşıya kalacağına dair mesaj vermektedir.

Kur'an, korkudan emin olmanın Allah'ın bir lütfu ve rahmeti olduğunu açıklar.⁵⁷ en-Nisâ 4/83'de müslümanlara korku veya emniyete dair bir haber geldiği zaman bunu iyice araştırıp sormadan hemen etrafındakilere yaymalarının sakıncalı ve fitneye sebep olabileceği, onların bu haberi peygambere veya içlerinden yetki sahiplerine götürüp istişare etmeleri halinde doğru sonuç alabilecekleri, Allah'ın lütfu ve rahmeti sayesinde hidâyet üzere oldukları beyan edilmektedir.⁵⁸ el-Kureyş 106/1-4'de ise Allah'ın kendilerini korkudan emin kıldığı toplulukların bir şükran göstergesi olarak O'na ibâdet etmeleri gerektiği bildirilmektedir.⁵⁹ Arap yarımadasında genel bir güvensizlik ortamı varken ve bölgede başka topluluklar saldırıya uğrarken Kureyşlilerin güven içinde yaşadıklarını, korkudan uzak rahatça ticaret yaptıklarını, yaşadıkları Mekke şehrinin Allah tarafından harem (güvenli ve saygınlığı çiğnenmeyen) bir bölge⁶⁰ kılındığını hatırlayalım. İşte bu sûrede Allah'ın onlara lutfedildiği bu

⁵¹ er-Rûm 30/24.

⁵² Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Zehraevn, 2011), VI, 249.

⁵³ Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vil-i âyi'l-kur'an*, thk. Abdullah b. Abdi'l-Muhsin et-Türki, (Kahire: Dâru Hicr, 2001), II, 476.

⁵⁴ er-Ra'd 13/12, 13.

⁵⁵ en-Nahl, 16/112

⁵⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XIV, 382-386; Ebu'l-Fidâ' İsmail İbn Kesir, *Tefsiru'l-kur'an'il-azim*, (Beyrut: Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, 1988), IV, 522, 523.

⁵⁷ en-Nisâ 4/83; el-Fetih 48/27.

⁵⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, VII, 252-261.

⁵⁹ İbn Kesir, *Tefsiru'l-kur'an'il-azim*, VIII, 467.

⁶⁰ el-Ankebüt 29/67.

nimetler hatırlatılmakta ve dolayısıyla Ka'be'nin Rabbine kulluk etmeleri istenmektedir.

el-A'râf 7/35'de peygamberlerin uyarı ve nasihatlerine itibar edip günahlardan korunan kimseler için korku ve üzüntünün olmayacağı bildirilmektedir. el-Bakara 2/239'da ise korku halindeyken yaya veya binek üzerinde namaz kılınabileceği, korku ve tehlike geçince Allah'ın öğrettiği şekilde her zamanki gibi namaz kılınması emredilmiştir.

3. KORKUNUN İNSAN HAYATINA ETKİSİ

Hayata göz açtığı andan itibaren insanoğluna verilen en önemli psikolojik duygulardan birisi korkudur. İnsan, korkunun dışında sevinme, mutlu olma, üzülme, ağlama, heyecanlanma, sinirlenme ve kızma gibi birçok duygulara da sahiptir. İnsan, kendi beyninde oluşturduğu ve kalbinde hissettiği endişe ve kaygıyı, bazı olaylardan etkilenerek ileriki zamanlar için bir korkuya dönüştürmektedir. Bu korku insan için çok da arzu edilmeyen bir durumdur. Halbuki insanın ana hedefi ve gâyesi, dünyada mutlu ve huzurlu bir yaşama sahip olmaktır. Mümin içinse asıl gâye, hem dünya hem de âhîret saâdetini elde etmektir. İşte bu hedefe ulaşmak için Allah korkusu mümin için önemli bir unsurdur. Zira müminin Allah korkusu, onu gerçek anlamda ebedi mutluluğa ve huzura kavuşturacak, kalbindeki nefsanî ve şehvî tüm arzuları yok edecektir. Dolayısıyla korku, Allah'a iman etmeyen kişinin aksine mümine pozitif etki yapar.

3.1. Korkunun Peygamberlere Etkisi

Her insan gibi peygamberler de dünya hayatında bir takım korkularla iç içe yaşayabilir. Onların korkuları, korkudan ziyade endişe ve kaygı anlamındadır. Örneğin Hz. Mûsâ (as) öldürülmekten korkmuştur.⁶¹ Yine Hz. Mûsâ (as), ilâhî emirle asasını yere atıp yılanı dönüştüğünü gördüğünde korkuya kapılmıştır.⁶² Hz. Yâkub (as), oğlu Yûsuf (as)'ın başına kötü bir hal gelmesinden korkmuştur.⁶³ Hz. Zekeriyâ (as), arkasından iş başına geçecek yakınları için endişe, kaygı ve korkuya kapılmıştır. Hz. İbrahim (as), babasının inkârı sebebiyle azaba uğramasına ve şeytanın yandaşı olmasına dair korkusunu dile getirmiştir.⁶⁴ Aynı şekilde kavminin yemeğe ellerini uzatmamalarından dolayı Hz. İbrahim (as)'ın içine korku düşmüştür.⁶⁵ Hz. Hûd (as), Allah'ın elçisi olarak gönderildiği Âd kavminin kötü huylarını terkedip Allah'a itaat etmedikleri takdirde onların büyük bir günün azabına uğrayacaklarından korktuğunu ifade etmiştir.⁶⁶ Hz. Nûh (as), kavminin kendisini tebliğ vazifesinden ötürü ölümlle tehdit etmeleri ve yaptıkları taşkınlıklar nedeniyle başlarına gelecek can yakıcı büyük bir günün azabından korktuğunu beyan etmiştir.⁶⁷ Diğer taraftan Hz. Nûh (as)'ın oğlu için Allah'tan bağışlanma dileyerek dua ve niyazda bulunması, aksi takdirde "hüsranı uğrayanlardan olurum" demesi, ondaki Allah korkusunun derecesini göstermektedir.⁶⁸ el-A'râf 7/143'de Hz. Mûsâ (as)'ın Rabbinden kendisini ona göstermesini istemesi mukabilinde Allah'ın dağa tecelli etmesi ve akbinde dağın paramparça olması esnasında gördüğü şiddetten dolayı bayılarak yere düşmesi,⁶⁹ Hz. Mûsâ (as)'ın üst seviye Allah korkusuna sahip olduğunun bir delilidir.⁷⁰

İfade etmek gerekir ki, peygamberlerin yaşadıkları bu korkular, her beşerin yaşayabileceği doğal fitrî korku cinsinden olup, peygamberlik görevlerini yerine getirmelerine engel olmamıştır. Tüm peygamberlerin ortak temel korkusu, Allah korkusudur ve O'nun dini içindir.⁷¹ Bu yüzden Allah, elçilerinin korkularını güvene çevirmiştir. Kur'ân, Allah'tan en çok korkanların peygamberler olduğunu bildirmektedir.⁷² Dolayısıyla insanları Allah korkusu hususunda uyaran peygamberler, aynı zamanda bu korkuyu en üst seviyede yaşayan insanlar olmuşlardır.

Hz. Peygamber (sav) Mirâç mucizesinde korku ve ümidi birlikte yaşamıştır. Hz. Peygamber (sav)'ın Allah korkusu herkesten daha fazlaydı. Bunu bizzat kendisi dile

⁶¹ eş-Şuarâ 26/14; Firavun da kavminin üzerinde, kendi izni olmadan başka şeylere inanamayacakları derecede zulüm ve işkence oluşturmak suretiyle şiddetli bir korku meydana getirmiştir. Bkz. Mustafa Cora, *Tâğuti Tutum ve Davranışlar*, (Burdur: Anıl Grup Matbaacılık, 2017), 50, 51, 78, 79; Yûnus 10/83.

⁶² Tâhâ 20/67, 68; en-Neml 27/10.

⁶³ Yûsuf 12/13.

⁶⁴ Meryem 19/45.

⁶⁵ Hûd 11 /70.

⁶⁶ eş-Şuarâ 26/124-135; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XVII, 606-613.

⁶⁷ el-A'râf 7 /59; Hûd 11/26; eş-Şuarâ 26/116, 117.

⁶⁸ Hûd 11/45-47.

⁶⁹ Ebu'l-Berekât Hâfızuddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil ve hakâiku't-te'vil*, thk. Yusuf Ali Bedyûy, (Beyrut: Dâru'l-Kelîmu't-Tayyib, 1998), I, 603.

⁷⁰ el-A'râf 7/ 143.

⁷¹ Geniş bilgi için bkz. Makdisî, *Muhtasarı minhâcu'l-kâsîdîn*, 312; Gazzâlî, *İhyâu ulûmiddîn*, 1534-1539.

⁷² el-Enbiyâ 21/90; el-Ahzâb 33/39.

getirmiştir.⁷³ Buradaki korku, vahşi bir hayvandan veya ürkütücü karanlıktan, ya da azılı bir düşmandan korkmak gibi bir korku değildir.⁷⁴ Bilakis sevgi ve saygıdan kaynaklanan incitmeme ve üzmemeye korkusudur. Dolayısıyla korku ve sevginin birlikte var olduğu bir olgudan söz etmek mümkündür.

el-En'âm 6/15'de Hz. Peygamber (sav)'e hitaben, "De ki: 'Ben Rabbime isyan edersem kesinlikle büyük bir günün azabına uğrayacağım'dan **korkarım**" buyurulmaktadır. Bu âyette Hz. Peygamber (sav)'in günaha düşme endişesi ve âhret gününde azâp korkusundan söz edilmektedir.⁷⁵ Hz. Peygamber'in bir beşer olarak bu korkuyu hissetmesinden daha doğal bir şey yoktur.

Diğer yandan Kur'an'ın tamamlayıcısı Sünnet-i Nebeviyye'de korku ile ilgili Hz. Peygamber (sav)'in beyanlarına şahitlik ediyoruz. İşte o beyanlardan iki tanesi: "... Vallahi ben, benden sonra sizin şirk koşacağınızdan **korkmuyorum**. Lakin ben sizin dünya hazineleri hususunda birbirinizle yarışıp çekişmenizden **korkarım**."⁷⁶ ve "Deccal'den başkası sizin adınıza beni daha çok **korkutur**."⁷⁷

3.2. Korkunun Müminlere Etkisi

Allah korkusu, ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem (as) ve onun neslinden beri var olan bir husustur. Nitekim Hz. Âdem (as)'in oğullarından Kâbil'in kurbanı kabul edilen kardeşi Hâbil'e karşı aşırı hasedi⁷⁸ yüzünden anlaşmazlığa düştüklerinde, Kâbil kardeşi Hâbil'i öldürmeye kalkışmış, ancak Hâbil, Kâbil'e el kaldırmayacağını söylemiş ve tepkisini "Ben âlemlerin rabbi olan Allah'tan **korkarım**" diyerek göstermiştir.⁷⁹ Hâbil kendisine saldıran kardeşini öldürme gücüne sahip olduğu halde haksız yere bir cana kıymanın büyük günah olduğu inancıyla Allah korkusundan dolayı kardeşinin kanına girmemiştir.⁸⁰ Dolayısıyla Hâbil'in bu tutumu bize onun gerçekten Allah korkusuna sahip birisi olduğuna işaret etmektedir. Hâbil'in gösterdiği tepki örneğinde Kur'an'ın bize verdiği mesaj, Allah'a iman edenlerin ucunda ölüm bile olsa her türlü durumda Allah korkusuyla hareket etmeleri gerektiğidir. Kur'an'da bu kıssanın aktörleri Hâbil ile Kâbil'in adları yerine "ibney âdeme (Âdem'in iki oğlu)" ifadesinin kullanılması, kişilere değil olayın hakikatine dikkat çekmek içindir.⁸¹

Havf'ın geçtiği âyetlere bakıldığında, mutlak anlamda uyarıların ve korkutmaların tüm insanlığa şâmil olduğu görülmektedir. Ancak Hüd 11/103 ve Kâf 50/45'de Kur'an'la tebliğ yani uyarma ve korkutmanın ise, Allah korkusuna sahip olanlara ve âhret endişesi taşıyanlara yapılmasının gerektiği bildirilmektedir. el-Bakara 2/45'de Rablerine mutlaka kavuşacaklarını ve O'na döneceklerini yakinen bilen müminler, "hâşim"⁸² huşû sahipleri yani Allah'a derin saygı duyan ve O'ndan korkan kişiler olarak nitelendirilmiştir.⁸³ Huşû'da hem saygı hem de korku vardır.

Kur'an'a göre korku, müminler için pozitif bir etkiye sahiptir. Şüphesiz her müminde Allah korkusu vardır. Ancak bu korkunun oranı müminin Allah'a olan yakınlığı ile orantılıdır. Allah korkusu dışındaki korkular, insanı korktuğu şeyden kaçırırken, Allah korkusu mümini O'na yaklaştırır ve mümini ruhen motive eder. Onun olaylara bakış açısını değiştirir. Mümin bu duygu ile bir yandan kaygı, endişe ve korku duyarken diğer yandan ümitvâr olarak kendini kontrol altına alabilmelidir. Zira tahkîkî imana dayalı Allah korkusu mümini dengeli ve tedbirli hareket etmeye sevkeder. Bu tutumu kişiyi takvâ sahibi kılar ki, işte Allah'ın kullarından istediği şey tam da budur: "Bakın, bu şeytan ancak kendi yandaşlarını korkutur. Mümin iseniz onlardan korkmayın, benden **korkun**."⁸⁴ Takvâ, Allah korkusunun genişlemiş halidir. Zira takvâ, hem Allah korkusunu, hem de sevgi, saygı ve sorumluluğu içerir. Allah katında insanların en değerlisi, O'na karşı en çok takvâ sahibi olanlarıdır.⁸⁵ Mümindeki

⁷³ Buhârî, Edeb, 72, no. 6101; Makdisî, *Muhtasarı minhâcu'l-kâsîdîn*, 312.

⁷⁴ Hasan Kâmil Yılmaz, *300 Soruda Tasavvufî Hayat*, (İstanbul: Erkam Yay., 2014), 220.

⁷⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-kur'an'il-azîm*, III, 218.

⁷⁶ Buhârî, Cenâiz, 72, no. 1344.

⁷⁷ Müslim, Fiten ve eşrâtu's-sâah, 20, no. 110.

⁷⁸ Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve eşrâru't-te'vîl*, thk. Muhammed Subhi Hasen Hallâk, Muhammed Ahmed el-Atraş, (Beyrût: Dâru'r-Reşîd, 2000), I, 432.

⁷⁹ el-Mâide 5/28.

⁸⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-kur'an'il-azîm*, III, 77.

⁸¹ Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Huseyn. er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb (et-Tefsîru'l-kebîr)*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), XI, 209.

⁸² el-Bakara 2/45, 46.

⁸³ el-Müminün 23/2 ve el-Ahzâb 33/35'de müminlerin özelliği olarak "hâşim" kelimesi geçmektedir.

⁸⁴ Âl-i İmrân 3/175.

⁸⁵ el-Hucurât 49/13.

takvânın kaynağı, Allah'ın sevgisine layık olamama endişesidir. Takvâ, mümine kâinâta ibret ve hikmet gözüyle bakmasını sağlar. Onu egoist değil, paylaşımcı ve güzel ahlak sahibi kılar. Kibir, gurur, kin, nefret, bencillik gibi kötü duygulardan, ahlâk dışı davranışlardan korur ve engeller. Helâl ve haram konusunda titiz kılar. Ona kalbinin ve vicdanının sesini dinletir. Allah sevgisi ve coşkusuyla ibâdet eder. Hayatta huzurlu ve mutlu olur. Kısacası onu şuurlu bir mümin kılar. İşte bu Allah'ın kullarından beklediği övgüye layık bir aksiyondur.

Hayat anlayışının temelinde Allah korkusunu ve O'na saygıyı oturtan insanlar, tüm olumsuzluklar karşısında her daim güçlü olurlar ve gönül huzurunu yakalarlar. Allah korkusu dışındaki diğer korkularına yenilmezler. Allah'ın hükümleriyle hükmederler. Allah'ın dinini tebliğ yolunda maruz kaldıkları iftira, eleştiri, kınama ve alaylara aldırış etmezler. Sadece hakkı söylerler. Yeryüzünde iyiliği hakim kılmak için var gücüyle çalışırlar. Allah'ın rızasından başka dünyevî menfaat ve çıkar gözetmezler. İbadetlerini terk edemezler. Görevlerini aksatmazlar. Günah işlediklerinde üzüldür ve hemen tevbe ederler. Kendilerini hesaba çekerler. İşte bunlar Allah'tan korkanların ta kendileridir. Allahtan korkmayanlar ise, korkulmayacak şeylerden korkarlar. Gereksiz fobilerle meşgul olurlar ve stres dolu bir hayat yaşarlar. Allah'tan en çok korkanlar, O'nu ve nefsinin en iyi bilenlerdir:⁸⁶ *“Allah'tan, kulları içinde en çok âlimler korkar.”*⁸⁷ Allah hakkında bilgisi artanın O'na karşı hissettiği korku da artar.⁸⁸ Nesefî'ye (ö. 710/1310) göre kulları içinde Allah'tan hakkıyla korkanlar ancak O'nun sıfatlarını bilen ve O'nu ta'zîm eden âlimlerdir.⁸⁹ İbn Kesîr (ö. 774/1373), meşhur tefsirinde İbn Abbâs'ın (ö. 58/687) âyette geçen *“âlimler”*i, bir rivâyete göre Allah'ın her şeye gücü yettiğini bilen kişiler, diğer bir rivâyete göre ise O'na hiç bir şekilde şirk koşmayan, helâlini helâl haramını haram sayan, tavsiyelerini hıfzeden, O'nunla buluşacağını ve ameliyle kendisini hesaba çekeceğini bilen kişiler şeklinde açıkladığını zikretmiştir.⁹⁰ Elbette Allah katında ikrama en lâayık olanlar, O'ndan en çok korkanlar olacaktır.⁹¹

Kurân, müminlere Rableri için duydukları saygı ve korku sebebiyle mükâfat olarak altından ırmakların aktığı ve ededi kalacakları Cennet'i müjdeder. Müminler Allah'dan, Allah da onlardan razı olmuştur.⁹² Allah korkusu, mümine özgüveni için güç kaynağı olur. Ve Allah'a iman hususunda ise ona dayanak olur. Allah korkusu mümin için nasıl iyi bir meziyet ise, Allah'ın yarattıklarından korkmaması da son derece üstün bir fazilettir. Allah'tan korkan kişi, fazilet sahibi, güvenilir ve karşılıksız iyilik yapan kişidir. Mehmet Akif Ersoy (ö.1936) bu hususu şöyle terennüm etmiştir:

*“Ne irfandır veren ahlâka yükseklik ne vicdandır,
Fazilet hissi insanlarda **Allah korkusundandır.**
Yüreklerden çekilmiş farz edilsin havfı Yezdân'ın,
Ne irfânın kalır te'sîri kat'iyyen, ne vicdânın.”*⁹³

Allah anıldığında müminin kalbinin titremesi, Allah korkusunun bir göstergesidir. *“Mü'minler o kimselerdir ki, Allah zikredildiği/ anıldığı zaman yürekleri ürpererek titrer.”*⁹⁴ Mümin, Allah zikredildiğinde kalbinde bir heyecan hisseder ve ürpererek titrer. Bu husus, kâmil müminlerin özelliklerindedir. Doğru sözlü olmak aynı şekilde Allah korkusunun diğer bir tezâhürüdür. *“Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğru söz söyleyin.”*⁹⁵ Mümin doğru konuşan erdemli bir kişidir.

el-Mâide 5/54'de cihad yolunda kimsenin kınamasından korkmamanın, Allah'ın onları sevdiği ve onların Allah'ı sevdiği müminlerin özelliklerinden olduğundan bahsedilir: *“Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler; müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdırlar; Allah yolunda cihad ederler ve hiç kimsenin kınamasından **korkmazlar.** İşte bu Allah'ın dilediğine verdiği bir lutfudur. Allah'ın lutfu geniştir; O, her şeyi bilir.”*

Gözyaşı dökmek mümin için çok kıymetli ve önemlidir. Sıradan bir sıvı gibi görünen gözyaşı damlaları, yoğun his ve duygunun göstergesidir. Kişi şayet iki damla gözyaşı

⁸⁶ Makdisî, *Muhtasarı minhâcu'l-kâsîdîn*, 302.

⁸⁷ Fâtır 35/28.

⁸⁸ Cârullah Ebû'l-Kasım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidî't-tenzil ve uyûni'l-ekavil fi vucûhi't-te'vil*, thk. Adil Ahmed Abdu'l-Mevcûd, Ali Muhammed Muavved, (Riyad: Mektebetu Obekan, 1998), V, 154.

⁸⁹ Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, III, 86.

⁹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-kur'ân'il-azîm*, VI, 482.

⁹¹ el-Hucurât 49/13.

⁹² er-Rahmân 55/46; el-Beyyine 98/7, 8.

⁹³ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, (İstanbul: Hece Yayınları, 2009), 292.

⁹⁴ el-Enfâl 8/2.

⁹⁵ el-Ahzâb 33/70.

dökemiyorsa, ağlar gibi hüznü olması tavsiye olunan bir husustur.⁹⁶ Allah korkusu bazen müminin gözyaşı dökmesine sebebiyet verir. Allah korkusu sebebiyle dökülen gözyaşı müminin Cehenneme girmesine mani olur.⁹⁷ Hz. Peygamber (sav)'in bizzat namazda ağladığı ve göğsünden sesler geldiği rivâyet edilmektedir.⁹⁸

İslâm tarihine bakıldığında Allah korkusu hususunda *Sahâbe-i Kirâm*'ın çok hassas kişiler olduğu açıkça görülmektedir.⁹⁹ Hz. Peygamber (sav)'in sohbetlerinde bulunmak için her fırsatı değerlendiren sahâbe, O konuşmaya başladığında derin bir huşu' ve sessizliğe dalar, âdeta kendilerinden geçer, gözleri dolar ve yaşlar akar, kalpleri titrerdi.¹⁰⁰ Öyle ki içlerinden bazıları, bu meclislerden ayrıldıktan sonra aynı ruh halini sürdüremedikleri için üzülmüşler, hatta bu sebepten ötürü münâfik olduğu zannına kapılmışlardır. Bir gün Sahâbe bu hususu Hz. Peygamber (sav)'e arz etmiş, O'da kendilerine şu cevabı vermiştir: “*Şâyet sürekli benim yanımdaki veya zikirdeki o hal üzere devam etseydiniz melekler gelir, sizinle evlerinizde ve yollarda musâfaha ederlerdi. Üzülmenize gerek yok, bazen böyle bazen de öyle olur (zaman zaman olan ve yaşanan bir haldir).*”¹⁰¹ Yine içlerinden Allah korkusundan ötürü çokca ah edenler vardı. Sahâbi Ebû Zer el-Gıfârî (ra) (ö. 32/652), bir keresinde Beytullâhı tavaf ederken duasında ah ah eden bir kişiyi Hz. Peygamber (sav)'e şikâyette bulunmuş, Hz. Peygamber'de ona şu cevabı vermiştir: “*Onu bırak, muhakkak ki o evvâhtır (Allah korkusundan dolayı çok ah eden).*” Ebû Zer el-Gıfârî (ra), sonrasında Hz. Peygamber (sav)'in o adamı vefat ettiğinde elinde bir lamba ile defnederken gördüğünü söylemiştir.¹⁰² Sahâbe-i Kirâm zaman zaman korkuya kapılmışlardır. el-Enfâl 8/26'da onların zayıf anlarında düşmanları tarafından yakalanmaktan korktukları hususu bildirilmektedir.

Tabiîn de aynı Sahâbe-i Kirâm gibi Allah korkusu konusunda hassasiyet sahibi kişilerdendir.¹⁰³ Bunlardan Üveys el-Karânî (ö. 37/657), Ebû Müslim el-Havlânî (ö. 62/682), Rebi' b. Huseym (ö. 65/685[?]), Mesrûk b. Ecda' (ö. 63/682-3), Esved b. Yezîd (ö. 75/694), Hasan el-Basrî (ö. 110/728), Âmir b. Abdullâh (ö. 124/741) ve Herîm b. Hayyân gibileri tanınmış şahsiyetlerdendir. Hasan el-Basrî'nin Allah korkusundan neredeyse celladın elinde ölümü bekleyen kimse gibi boynu bükük ve üzüntülü olduğu, hayatında güldüğü görülmediği¹⁰⁴ nakledilmiştir.

Velhasıl müminin korkusu, seviyeli ve ölçülü olmalıdır. Zira müminin Allah korkusu, hakikatte gâye bakımından ulvî bir korkudur. Dünya hayatında onların âhiret endişelerini canlı tutar. Mümin şayet isyan ve günaha düşerse Allah'ın azabına uğramaktan korkarken, aynı zamanda hesap gününde Allah'ın huzurunda mahcup olma ve O'nun merhametinden mahrum kalma endişesini taşır. Tevekkül ve kanaât sahibi bir müminin gelecek korkusu, rızık korkusu vb. hususlarda endişe ve kaygı içinde olması yersizdir. Atalarımız ne güzel demişlerdir: “*Kork Allah'tan korkmayandan.*”¹⁰⁵ Bu atasözü bize, Allah korkusunun ne kadar değerli bir hazine olduğunu anlatmaktadır.

3.3. Korkunun Kâfirlere Etkisi

Kâfirler, âhirete inanmazlar ve dolayısıyla âhiretten korkmazlar.¹⁰⁶ Bu yüzden onların korkuları, dünya hayatına mahsus doğal bir korkudur ve geçicidir. Ölümle birlikte her şeyin sona ereceğini düşünerek öldürülmekten korkmaları, onları manevi olarak zayıflatır ve korkutur. Yani korku, müminlerin aksine kâfirler için negatif bir etkiye sahiptir. Onlara ümitsizlik verir, morallerini bozar. “*Kâfirlerin kalplerine korku salacağız. Çünkü onlar, hakkında Allah'ın hiçbir delil indirmedığı şeyi O'na ortak koştular. Onların varacağı yer Cehennemdir. Zâlimlerin durağı ne kötüdür.*”¹⁰⁷ âyetinde Allah'ın kâfirlerin kalplerine korku

⁹⁶ “*Ağlayın, Ağlayamazsanız ağlar gibi hüznü olun.*” İbn Mâce, Zuhd, 19, no. 4196.

⁹⁷ Bkz. Tirmizî, Fezâilü'l- Cihâd, no. 1639; Tirmizî, Fezâilü'l- Cihâd, no. 2311; Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-kuşeyriyyetu*, 161.

⁹⁸ Bkz. Nesaî, Kitâbu's-sehv, 19, no. 1213.

⁹⁹ Geniş bilgi için bkz. Makdisî, *Muhtasaru minhâcu'l-kâsîdin*, 313, 314.

¹⁰⁰ Gazzâlî, *İhyâu ulûmiddîn*, 1512.

¹⁰¹ Müslim, Tevbe, 3, no. 12; Mekki, *Kûtu'l-kulûb*, II, 642; Gazzâlî, *İhyâu ulûmiddîn*, 1512.

¹⁰² Ebû Abdullah Veliyyuddîn Muhammed b. Abdullâh Hatib et-Tebrîzî, *Mişkâtü'l-mesâbih maa şerhi mür'âtu'l-mesâbih*, (Hindistan: İdâretü'l-Buhûsu'l-İslâmiyye, trhsz.), Cenâiz, 5, V, 389.

¹⁰³ Geniş bilgi için bkz. Makdisî, *Muhtasaru minhâcu'l-kâsîdin*, 314, 315; Gazzâlî, *İhyâu ulûmiddîn*, 1534-1539.

¹⁰⁴ Feridüddin Attar, *Tezkiretü'l-Evliya*, haz. M. Zahid Kotku, (İstanbul: Seha Neşriyat, 1983), 21.

¹⁰⁵ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, (İstanbul: İnkılap Yay., 1993), Atasözü no. 1856.

¹⁰⁶ el-Müddessir 74/53. İbn Kesir, *Tefsîru'l-kur'ân'il-azîm*, VIII, 282.

¹⁰⁷ Âl-i İmrân 3/151.

salacağını beyan etmesi, müminler için bir moral ve teselli niteliğindedir.¹⁰⁸

Kâfirler, Allah'a şirk koştuıkları ilâhlara inanarak mücadele ederler. Kendi ilâhları gibi diğer ilâhların da güçlü olduklarına ve bu ilâhların kendi aralarında savaştıklarına inanırlar. İşte bu inançları onların korkaklaşmasına vesile olur. Müminler ise mutlak yegâne güç sahibi bir Allah'a inanırlar. Bu inanç, onları her zaman manevi olarak güçlü kılar ve morallerini yüksek tutar. Dolayısıyla müminler her zaman Allah'ın yardımına mazhar olmuşlardır ve kıyâmete kadar da olacaklardır. el-Bakara 2/114'de Allah'ın meşitlerinde Allah'ın adının anılmasını engelleyip oraların ıssız ve harap hale gelmesi için çalışan zâlimlerin meşitlere korka korka girdikleri belirtilir. Onların bu davranışları kalplerinde korku oluşturur. Rahat bir tavır seğileyemezler, aksine çekinerek hareket ederler.

3.4. Korkunun Münâfıklara Etkisi

Korkaklık, Kur'ân'a göre münâfıkların karakterleri arasında yer alır.¹⁰⁹ et-Tevbe 9/56'da *münâfıkların* çok korkak bir topluluk oldukları "Sizden olduklarına dair Allah'a yemin ederler, hâlbuki onlar sizden değildir, fakat onlar korkak bir topluluktur." sözüyle açıklanmıştır. Münâfıklar, şüpheli ve iki yüzlüdürler. Onların, müslümanlardan olduklarını dair yeminleri, müslümanların kendilerini öldürmelerinden korktukları içindir. Kur'ân'a göre münâfıklar, müslümanlardan o kadar çok korkarlar ki, şayet sığınacakları bir kale veya dağlarda bir mağara yahut yer altında bir geçit bulacak olsalar hemen oralara sığınırlandı.¹¹⁰ et-Tevbe 9/56'da münâfıkların korkaklıkla nitelenmeleri, kalplerinde iman bulunmadığının göstergesi olarak kabul edilebilir. el-Haşr 59/13'de münâfıkların müslümanlardan korkusu Allah'a nispetle daha şiddetli olduğu beyan edilir. el-Haşr 59/16'da ise gerçekten Allah'a iman etmediği halde inanmış gibi görünen münâfıkların ortaya koydukları tutumları şeytanın tutumuna benzetilir. Onlar şeytan gibi davranıp, sonradan "Allah'tan korkarım" derler.¹¹¹ Ama onların bu sözleri doğru değildir. Sadece yalan ve gösterişten ibarettir.

4. KORKUNUN DİĞER VARLIKLARA ETKİSİ

4.1. Meleklerle Etkisi

İnsan¹¹² ve cinlerden¹¹³ farklı olarak nurdan yaratılan *melekler*,¹¹⁴ Allah'a ibâdet eden ve O'nun emirlerini yerine getiren son derece itaatkâr varlıklardır.¹¹⁵ Kendilerine Allah tarafından verilen emirlere karşı gelmezler ve kendilerine emredilen şeyleri yaparlar.¹¹⁶ Onlar, Allah'ın kendilerini cezalandırmasından şiddetle korkarlar.¹¹⁷ el-Enbiyâ 21/26-28'de "Rahmân evlat edindi" dediler. Hâşâ! O, bundan münezzehtir. Bilâkis melekler lütuf ve ihsana mazhar olmuş kullardır. O'ndan önce konuşmazlar; onlar, sadece Onun emri ile hareket ederler. Allah, onların önlerindeki de, arkalarındaki de bilir. Allah'ın razı olduklarından başkasına şefaât etmezler. Onlar, Allah korkusundan **titreler**." buyurularak meleklerin Allah korkusuna sahip varlıklar olduğu ve bu korkularını titreme şeklinde tezâhür ettirdikleri anlaşılmaktadır. Onların bu korkuları, kendilerini olumlu etkilemekte ve Allah'a itaate sevk etmektedir.¹¹⁸

4.2. İblise (Şeytana) Etkisi

Kur'ân'a göre *şeytan*, cinlerdendir ve âsi bir varlıktır.¹¹⁹ el-Haşr 59/16'da şeytanın tavrı "Tıpkı şeytanın durumu gibi, hani o insana 'İnkâr et' der: o inkâr edince de 'Bilesin ki benim seninle ilgim yok, ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım' der." şeklinde açıklanmıştır. Bu âyette insan lafzı her ne kadar tekil zikredilmiş ise de, onunla şeytana aldanan ve inkârcı tüm insanların kastedilmesi mümkündür.¹²⁰ Âyete göre şeytanda Allah korkusu bulunmaktadır. Ancak ondaki Allah korkusunun sebebi sonsuz hayatta Allah'ın azap edici olmasından ileri gelebilir. Şayet şeytan gerçekten Allah'tan korksaydı, O'na isyan

¹⁰⁸ Şu hadis-i şerif bu âyeti desteklemektedir: "Bana, benden önce hiçbir Peygambere verilmeyen beş şey verilmiştir. Bir aylık mesafede bulunan düşmanın kalbine korku salınarak bana yardım edilmiştir..." Buhârî, Teyemmum, 1, no. 335.

¹⁰⁹ Bkz., Hüseyin Çelik, *Kur'ân'da Nifâk (Münâfıkların Özellikleri)*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2018), 259-263.

¹¹⁰ et-Tevbe 9/57; Muhammed Ali es-Sâbüni, *Safvetu't tefâsîr*, (Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerim, 1981), I, 542.

¹¹¹ Beydâvi, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, III, 392.

¹¹² İnsanın topraktan yaratıldığına dair âyetler için bakınız: Âl-i İmrân 3/59; el-A'râf 7/12; el-Kehf 18/37; el-Hac 22/5; er-Rûm 30/20; Fâtr 35/11; Sâd 38/76; Mü'min 40/67; er-Rahmân 55/14.

¹¹³ Cinlerin ateşten yaratıldığına dair âyetler için bakınız: el-A'râf 7/12; el-Hicr 15/27; Sâd 38/76; er-Rahmân 55/15.

¹¹⁴ Müslim, Zuhd ve'r-rekâik, 10, no. 60.

¹¹⁵ el-Bakara 2/30.

¹¹⁶ et-Tahrîm 66/6.

¹¹⁷ el-Enbiyâ 21/28; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVI, 253.

¹¹⁸ Geniş bilgi için bkz. Makdisî, *Muhtasarı minhâcu'l-kâsîdîn*, 311, 312; Gazzâlî, *İhyâu ulûmiddîn*, 1531-1534.

¹¹⁹ el-Kehf 18/50.

¹²⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXII, 544, 545.

etmez, aksine itaat ederdi. Şeytanın “Allah’tan korkarım” demesi onun yalanı ve riyasından başka bir şey değildir.¹²¹ Âl-i İmrân 3/175’de şeytanın mü’minlerin kalplerine korku salabileceği, bir takım dünyevî kaygılarla korkutmaya çalışacağından söz edilir. Halbuki o müminleri değil, ancak kendi yandaşlarını korkutabilir. Allah ise, şeytandan ve onun yandaşlarından değil, sadece kendisinden korkulmasını emretmektedir.

4.3. Cansız Varlıklara Etkisi

el-Haşr 59/21’de dağların Allah’a boyun eğdiği ve Allah korkusunu yaşayabileceği “*Bu Kur’an’ı bir dağa indirmiş olsaydık, dağın ezilip büzülerek Allah korkusuyla paramparça olduğunu görürdün. Ve işte (bütün) bu temsilleri, belki düşün(meyi öğrenebil)irler diye insanların önüne koyuyoruz.*” sözüyle ifade edilmiştir. Burada Allah insanları düşünmeye teşvik etmektedir. Şayet dağlar akla sahip olarak bu Kur’an’la muhatap olsalardı ve uyarılsalardı, kesinlikle Kur’an’ın bu öğütlerine boyun eğerdiler. Ve o dağlar, son derece sert olmalarına rağmen, eğip büzülerek Allah korkusundan paramparça olurlardı.¹²²

el-Bakara 2/74’de “*Ama bundan sonra kalpleriniz katılaştı, taşla döndü, Hattâ taştan da katı bir hale geldi. Çünkü öyle taşlar var ki içinden nehirler kaynar. Öylesi var ki çatladı mı bağından su fışkırır. Öylesi de var ki Allah korkusundan yerlere yuvarlanır. Allah, yaptığınızdan gafil değildir.*” buyurularak cansız taşın bile Allah korkusundan yuvarlandığı bildirilmiştir. Âyette taşların bile etkilenip tepki verebileceği ve Allah’ın isteğine boyun eğebilecekleri bildirilmektedir.¹²³

5. KORKU İMAN İLİŞKİSİ

Dinî hayatın en önemli kavramlarından birisi olan korkunun inançla doğrudan bir ilişkisi vardır. Korku, insanın hem dünyasını hem de ahiretini şekillendirir. Korku, dünyada insanın inanmasına vesile olabilir. Âhirette ise inançlı insanın Allah’ın azabından güvende olmasını sağlayabilir. Allah korkusuna sahip mümin, Allah’ı görmese de O’nun kendisini gördüğünü bilerek hareket eder, âhiretteki hesabı düşünerek yaşar ve O’nun korkusunu inancıyla irtibatlı kılar. İmanla korku arasındaki sıkı bağ, birçok âyette göze çarpmaktadır. O âyetlerden bazıları şunlardır:

“**İnanıp**, sâlih amel işleyenler, namazı kılıp, zekâtı verenlerin Rab’leri katında mükâfatları vardır. Onlara **korku** yoktur ve onlar üzülmeceklerdir.”¹²⁴

“Eğer gerçek **mü’minlerseniz** Allah’tan **korkun**.”¹²⁵

“**Bakin**, bu şeytan ancak kendi yandaşlarını korkutur. **Mümin** iseniz onlardan korkmayın, benden **korkun**.”¹²⁶

“...Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Eğer (gerçek) **mü’minlerden** iseniz, bilin ki, Allah, kendisinden **korkmanıza** daha lâyıktır.”¹²⁷

“**Rabbimiz Allah’tır deyip** sonra dosdoğru olanların üzerine melekler iner: **Korkmayın**, üzülmeyin, size söz verilen Cennet’le sevinin! (derler.)”¹²⁸

“Onlar ki: Bir takım kimseler kendilerine; düşmanlarınız sizin için kuvvetlerini topladılar onlardan **korkun** dedikleri zaman, bu haber onların **imanını artırır** da, Allah bize kâfidir. O ne güzel vekildir, derler.”¹²⁹

“Biz, peygamberleri ancak müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kim **iman eder** ve kendini düzeltirse onlara **korku** yoktur. Onlar üzüntü de çekmeyecekler.”¹³⁰

Şeytan, Allah’ın dostları olan mü’minleri korkutamaz.¹³¹ Ancak kâfirleri ve kalpleri hastalıklı münâfikları korkutur.¹³² Şeytanın müminleri korkutamaması, Allah’ın müminlere bahsettiği bir lutfudur. Şeytan, insanları vesvese ile kandırmaya çalışır.¹³³ İnsanları aldatamazsa gönüllerine korku salmaya çalışır. Mümin, şeytanın tüm aldatma çabalarına rağmen sarsılmaz imanıyla gaflete düşmeden “Allah bana kâfidir” der ve O’na dayanıp

¹²¹ Sâbûnî, *Safvetu’t-tefâsîr*, III, 355.

¹²² Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtûbî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdîl-Muhsin et-Turkî, (Beyrut: Muessetu’r-Risâle, 2006), XX, 388.

¹²³ Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl*, I, 110.

¹²⁴ el-Bakara 2/277.

¹²⁵ el-Mâide 5/44.

¹²⁶ Âl-i İmrân 3/175.

¹²⁷ et-Tevbe 9/13.

¹²⁸ Fussilet 41/30.

¹²⁹ Âl-i İmrân 3/173.

¹³⁰ el-En’âm 6/48.

¹³¹ Yûnus 10/62.

¹³² Âl-i İmrân 3/175; Bkz. Nesefî, *Medâriku’t-tenzîl*, I, 313.

¹³³ en-Nâs 114/5.

güvenir.¹³⁴ İman, kalp ile olur ve oraya yerleşir. Korku, kalben hissedilir. Allah insanın korku dahil tüm duygularına hâkimdir. O, kulun kalbine düşenleri ve gelenleri bilir.¹³⁵ Allah insana kalbinden daha yakındır. Kişi ile kalbi arasına girer. “*Ey iman edenler! Size hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah'ın ve Resül'ünün çağrısına uyun ve bilin ki Allah, kişi ile kalbi arasına girer. Yine bilin ki, O'nun huzurunda toplanacaksınız.*”¹³⁶ Kalpler, Allah'ın elindedir. Allah dilerse, insanın niyetlerini, düşüncelerini ve kararlarını değiştirebilir. İnsana düşen görev, Yaraticısının ilâhî mesajlarına kulak vererek tercihlerini doğru yapmak ve şeytanın saldıgı korkuları bertaraf ederek Allah'a dayanıp güvenmektir.

el-Ahzâb 3/19'da düşman görülünce hissedilen savaş korkusunun¹³⁷ iman zayıflığından kaynaklandığı zikredilir. Bu âyette, Ahzâb savaşında cimri ve kıskanç davranarak, savaşa isteksiz gelerek, düşmanı görünce korkaklık göstererek, korkuları geçince bile cimri davranmaktan geri durmayarak gerçekte iman etmeyen bazı insanların durumu anlatılmaktadır. Lütfen unutmayınız! İman korku kaynaklı değildir. Ancak iman korkulardan kurtarıp emniyete ulaştırır. Diğer bir tabirle iman korkunun ilacıdır; yoksa korku o ilacı oluşturmamıştır. Maamafih korkunun duaya etkisi inkar edilemez.

6. KORKU DUA İLİŞKİSİ

Dua, yakınlaşma isteğiyle insanoğlunun kendi zayıflık ve fakirliğinin, Rabbinin güç ve yüceliğinin farkında olmasının bir ifadesi ve kalben Allah'la iritbatıdır. Kul, özellikle korku, zayıflık, çaresizlik hallerinde ve zor şartlarda duaya normal durumdan daha çok başvurur. Dua, kulluk makamlarının en önemlilerinden birisidir.¹³⁸ Dua, ilâhî yardıma mazhar olmak için O'na inananların başvurduğu genel bir ruhî mekanizmadır. Dua bu yönüyle rûhun adetâ Allah'a doğru yükselişi ve Allah'a sığınmasıdır. Dua, tıpkı kulluk gibi yalnız Allah'a yapılıır. Duaya icâbet edecek de sadece O'dur. Duanın hedefini ve kulun kalbindeki saklı duygu ve düşünceleri ancak O bilebilir. Dolayısıyla kul, samimiyet ve ciddiyetle O'na yönelir, O'na güvenir ve ne isteyecekse sadece O'ndan ister.¹³⁹ İşte bu Allah'ın kullarından beklediği övgüye layık bir davranıştır.

Korkunun duayla sıkı bir ilişkisi vardır. Dua, insanın manevî yönünü dengeleyen, istikamet üzere olmasını temin eden çok önemli dînî bir ritüeldir. Dua, kula yaşamında ona destek ve moral verir. Geleceğe dair ümidinin her daim canlı kalmasına sağlar. Dua, kulun bilhassa korktuğu anlarda ona umut olur. Bu bakımdan dua, mümin için hayatı boyunca başvurabileceği ümit ve güven kapısıdır. Müminin yapacağı samimi dua, varsa korku, endişe ve kaygısını gidermeye ilaç olacaktır. Mümin, korku halinde ümit, ümit halinde korkuyu bırakmayarak dua etmelidir. Nitekim el-İsrâ 17/57'de “*O'nun rahmetini umarlar ve azâbından korkarlar*” buyurularak müminin kalbinde korkuyla birlikte recâ (ümid)in aynı anda bulunması gerektiği vurgulanmıştır. es-Secde 32/16'da korku ve ümitle ibâdet ve dua etmenin kâmil müminlerin özelliklerinden olduğundan söz edilir: “**Korku ve ümit içinde Rablerine ibâdet ve duâ etmek üzere...**”. Âyette geçen korku Allah'ın azâbından endişe duymak, ümit ise O'nun rahmetinden ümit kesmemek şeklinde açıklanabilir.¹⁴⁰ Bu korku ve ümit hali, mümin için bir çıkış kapısı aralar, onun kalbinde kaygı ve endişe yerini sekinete ve huzura bırakır. “*Mü'minin kalbinde korku ile ümit birarada olduğu müddetçe Allah Teâlâ o kuluna umduğunu verir. Ve onu korktuğundan emin kılar.*”¹⁴¹ Böylece mümin Allah'a karşı kulluğunu hakkıyla yerine getirir, kötülüklerden ve günahlardan nefsini korumuş olur.

SONUÇ

Hiçbir duygu hikmetsiz, gereksiz ve faydasız yaratılmamıştır. Her duygunun önemli bir vazifesi vardır. Önemli olan, bu duyguları Yaraticı'mızın bizden istediği şekilde doğru kullanabilmektir. Korku duygusu da, Allah'ın kullarına iyilik gözeterek lutfettiği bu duygulardan birisidir. İnsanın doğasında var olan korku, kıyamete dek her zaman varlığını bir şekilde insanoğluna hissettirecek, onun düşünce ve tasarruflarına pozitif veya negatif etki edecek, gündemdeki tazeliğini, canlılığını ve güncelliğini koruyacaktır. İnsan, yaşamı boyunca

¹³⁴ ez-Zümer 39/38.

¹³⁵ Bkz. Â-i İmrân 3/29, 119, 154; el- Mâide 5/7; el-Enfâl 8/43; Hüd 11/5; el-Hac 22/46; el-Kasas 28/69; Lokmân 31/23; Fâtır 35/38; ez-Zümer 39/7; Mü'min 40/19; eş-Şûrâ 42/24; el-Hadid 57/6; et-Tegâbun 64/4; el-Mülk 67/13.

¹³⁶ el-Enfâl 8/24.

¹³⁷ Nisâbüri, *Vucûhu'l-kur'ân*, 229.

¹³⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, II, 8.

¹³⁹ el-Fâtiha 1/5; el-A'râf 7/56.

¹⁴⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIII, 616.

¹⁴¹ Muhammed b. Abdîrahmân ibn Abdîrahmân el-Mubârekfûri, *Tuhfetu'l-ahvezî bi şerhi câmi'it-tirmizî*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, trhsz.), Cenâiz, 10, no. 988, IV, 58.

korkuyu sızca hisseder ve yaşar. Korku şayet dengeli olursa, bu durum onu olgunlaştırır ve geliştirir. Korku dengesiz olursa, onun ruh halini bozabilir ve beden sağlığını olumsuz etkileyebilir. Hatta manevî hastalıklara yol açabilir.

İslâm kültüründe havf söz konusu olduğunda korku algısı daima ön planda tutulmuş olsa da, havf'e doğrudan korku anlamı yerine daha çok "kaygı, endişe, saygı ve çekinmenin birlikte eşlik ettiği korku duygusu" anlamını yüklemek daha isabetli olacaktır. Zira havf yeterince doğru anlaşılmazsa, insanoğlu sürekli olarak gereksiz ve yersiz korku, kaygı ve endişelerle meşgul olacak, ümidi arka plana atacaktır. Kur'an'da havf'in geçtiği yerlerde ya hüznün ya da ümitten söz edilmiştir. İnsan, psikolojik olarak korku ve ümit arasında gidip gelir. Bu yüzden İslâm'ın öngördüğü korku ve ümit dengesi iyi anlaşılmalı ve doğru yansıtılmalıdır. Allah'a saygı ve itaat, korkuyla değil ancak gönülden bir sevgiyle mümkündür. Sadece korkuya dayalı bir saygı ve itaatin, Allah katında fazla bir kıymeti olmasa gerekir. Dolayısıyla müminin inanç anlayışında ve ibadetinde, hem sevgi ve ümit olmalı, hem de korku ve endişe olmalıdır. Zira emniyet ve güven duygusu, Allah korkusunun içine yerleştirilmiştir. Tıpkı Allah'ın ismi hiçbir isme benzemediği gibi, Allah korkusu bu yönüyle başka hiçbir korkuya benzememektedir.

Anladığımız kadarıyla Kur'an'da havf, sözlükte korku, endişe, ürkme ve kaygı anlamını taşır. Istilâhî olarak; inkârcıların geleceğe ait korku ve endişeleri, Allah'a inananların O'na karşı duydukları derin saygı ve olabildiğince ciddiyet, Allah'a karşı gelme ve saygısızlık etme korkusu, O'na inananların âhiret kaygısı, günaha düşme endişesi gibi dinî kaygıları ifade eder. Bundan başka havf; öldürme, ölüm korkusu, savaş korkusu, Allah'ın azabından veya bir şeyin kötülüğünden korkma, haşyet, ilim, zan, azap, teyakkuz, somut bir nesne veya bir olay karşısında oluşan dünyevî korku ve endişeler, üst makama, mevcut iktidara karşı duyulan korkular gibi geniş bir anlam yüklenmiştir. Kendisinden korkulması gereken ve korkulmaya lâyık tek varlık Allah'tır. Tüm korkuların kaynağı da O'dur, O'ndan korkmak demek, korkanın kendi acizliğini ve korktuğu varlığın üstünlüğünü kabullenmesi, korktuğu varlığın emir ve yasaklarına uyması demektir. Kur'an, korkunun peygamberlere, müminlere, kâfirlere, münâfiklara, meleklere, İblise (şeytana) ve cansız varlıklara etkisinden söz eder. Öte yandan korkunun imanla ve duayla yakın ilişkisi gözlerden kaçmamaktadır. İman korku kaynaklı değildir. Ancak iman korkulardan kurtarıp emniyete ulaştırır. Diğer bir tabirle iman korkunun ilacıdır; yoksa korku o ilacı oluşturmamıştır. Bununla birlikte korkunun duaya etkisi inkar edilemez.

Korku duygusu, insanın ruhunda gezinen yapıcı ve faydalı fitrî bir duygudur. Korku; müminin üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Onu eğitir, onu açıkta ve gizlilikte isyan ve kötülükten korur, Allah'a yaklaştırır, azimli ve samimi yapar, zorluklara ve sıkıntılara karşı direncini artırır. Hak ile bâtılı ayırt etme yeteneğini kazandırır. Allah korkusu, mümini imtihan dünyasında günah tehlikelerinden, âhiret hayatında ise azaptan korur. Onun Yaraticısına karşı samimiyetini göstermesini sağlar. Onu sâlih amellere yöneltir. Allah katındaki değerini artırır. Ruhun pozitif yönde motive eder ve moralini yükseltir. Bu yüzden Allah korkusu sadece sözde değil, hem sözde hem de eylemlerde görülmelidir. Zira korku, imtihan araçlarından birisi ve üzerinde tefekkür edilmesi gereken Allah'ın âyetlerindedir. Allah korkusu dışındaki tüm korkular, korkan kişiyi kendisinden uzaklaştırırken, Allah korkusu sahibini korktuğuna yani Allah'a yaklaştırır.

İslâm korku dini değil, aksine sevgi ve ümit dinidir. İslâm, Allah sevgisi ve hoşnutluğunu Allah korkusuna öncelemiştir. İslâm, onu yaşayanların kalplerine huzur verir ve onları mutlu eder. Dolayısıyla İslâm'ı anlatırken onun öncülenmesi son derece yanlıştır. Elbette Allah'a inanıp sorumluluklarını yerine getirenler için korku ve üzüntü olmayacaktır. Ancak Kur'an'da inananlar için korku ve üzüntünün olmayacağına işaret eden âyetlerde bahsi geçen ameller yapılmazsa korku kaçınılmaz olacaktır. Kur'an'ın Allah'tan korkulmasına dair mesajları, insanları korkutmak amacı gütmaz. Bilakis onları doğruya sevketmeyi ve isyana karşı uyarmayı hedefler. Zira Allah'ın rahmeti her şeyi kuşatmıştır. O'nun rahmeti ve bağışlaması gazabından daha üstündür. Allah kullarına karşı çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir. Allah, şirk dışında bütün günahları bağışlayabilir (Nisâ 4/48).

İnsan gelecek konusunda son derece korkak bir varlıktır. İnsanoğlu güvenliği için endişe ve kaygı duyduğu tüm korkulara yönelik teknolojiyi ve iletişimi sürekli geliştirme çabası içinde olmuştur. Son yıllarda insanoğlunun özellikle astronomi alanındaki ciddi araştırmaları ve dünya dışındaki diğer gezegenlerde yaşam alanları araması bu çabalardan en dikkat çekenleridir. Bu çabalar aslında insanoğlunun korkudan güvene kaçışından başka bir şey değildir. İnsan dine müracaat edebilir, bu sayede zihinindeki olası boşlukları

doldurabilir ve ruhunu gerginlikten uzak tutarak rahatlayabilir.

Kaynaklar

- Altuntaş, Halil, Muzaffer Şahin, *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali*, Ankara: DİB Yay., 2011.
- Attar, Feridüddin, *Tezkiretü'l-Evliya*, haz. M. Zahid Kotku, İstanbul: Seha Neşriyat, 1983.
- Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, İstanbul: İnkılap Yay., 1993.
- Beydâvî, Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî el-, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, thk. Muhammed Subhî Hasen Hallâk, Muhammed Ahmed el-Atraş, I-III, Beyrut: Dâru'r-Reşid, 2000.
- Bilgi, İsmail Hilmi, "Kur'an'da Korku Olgusu Neden ve Nasıl Kullanılmıştır?", *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I/2 (2015): 229-251.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Dînî ve Felsefî Ahlâk Lügatçesi*, İstanbul: Bilmen Yay., 1967.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim b. el-Müğîre el-Cu'fi el-, *Sahihu'l-buhârî (el-Câmiu's-sahîh)*, Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 2006.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd el-, es-*Sihâh tâcu'luga' ve sihâhu'l-arabiyye*, thk. Ahmed Abdu'l-Gafûr Attâr, I-VI, Beyrut: Dâru'l-İlm Lilmelâyîn, 1979.
- Cora, Mustafa, *Tâğutî Tutum ve Davranışlar*, Burdur: Anıl Grup Matbaacılık, 2017.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf el-, *Mu'cemu't-ta'rifât*, thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî, Kahire: Dâru'l-Fadile, 2004.
- Çelik, Hacer, "Kur'an-ı Kerim'de Havf ve Haşyet", Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Çelik, Hüseyin, *Kur'an'da Nifâk (Münâfikların Özellikleri)*, Ankara: Fecr Yay., 2018.
- Dâmeğânî, el-Huseyn b. Muhammed ed-, *Kâmûsu'l-kur'an ev islâhu el-vucûh ve'n-nezâir fi'l-kur'âni'l-kerîm*, thk. Abdülazîz Seyyid el-Ehl, Beyrut: Dâru'l-İlm Lilmelâyîn, 1983.
- Ebû Tâlip el-Mekkî, Muhammed b. Ali b. Atiyye, *Kütu'l-kulûb*, thk. Mahmûd İbrâhim Muhammed er-Rıdvânî, I-III, Kahire: Mektebetu Dâru't-Turâs.
- Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, İstanbul: Hece Yay., 2009.
- Erkaya, Mahmud Esad, *Kur'an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları*, Ankara: Otto Yay., 2007.
- Ferahîdî, Halil b. Ahmed el-, *Kitabü'l-ayn*, thk. Abdülhamid Hendâvî, I-IV, Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1999.
- Hâris el-Muhâsibî, Ebû Abdillâh Hâris b. Esed, *Risaletu'l-musterşidîn*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Halep: Daru's-Selâm, 1954.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-, *İhyâu ulûmiddîn*, I-IV, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2005.
- Gökcan, Mansur, "Tasavvufta Havf ve Recâ (Korku ve Ümit) Anlayışı", Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Gökcan, Mansur, "Havf ve Recâ (Korku ve Ümit) Dengesi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVI/ 2 (2016): 171-192.
- Gökcan, Mansur, "Tasavvufta Allah Korkusu", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV/2 (2004): 249-276.
- Gözel, Mehmet, "Kur'an'da Havf Kavramı", Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Gündüz, Turgay, "Pedagojik Açından Kur'an'da "İnzar" Kavramı ve İlgili Diğer Bazı Kavramların İncelenmesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VII/7 (1998): 523-541.
- İbn Arabî, Muhyiddîn Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Hâtimî, *Futuhât-ı mekkiyye*, I-IX, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, I-XXX, Tunus: ed-Dâru't-Tünisiyyetü li'n-Neşr, 1984.
- İbn Fâris, Ebu'l Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu'cemu mekayîsi'l-luga*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârun, I-VI, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1989.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyûb, *Medâricu's-sâlikîn*, I-III, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, trhsz.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ' İsmail, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm*, I-IX, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1988.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *Sunenu ibn mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, I-II, Kahire: Dâru İhyâ'il-Kutubi'l-Arabiyye, 1918.

- İbn Manzûr, Cemaleddin Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mûkerrem, *Lisânü'l-arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasbullâh, Hâşim Muhammed el-Şâzîlî, I-VI, Kahire: Dâru'l-Meârif, trhsz.
- İbn Miskeveyh, "Ölüm Korkusu, Mahiyeti ve Nefsin Ölümden Sonraki Durumu", çev. İbrahim Aslan, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, LII/2 (2011): 327-332.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâleddin Abdurrahmân b. Ali, *Nuznetu'l-a'yun en-nevâzır fî ilmi'l-vucûhu ve'n-nezâir*, thk. Muhammed Abdulkerîm Kâzım er-Râzî, Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1987.
- İsmail Hakkı Bursevî, *Ferahu'r-rûh, Muhammediyye şerhi*, haz. Mustafa Utku, İstanbul: Uludağ Yay., 2004.
- Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul: Dergah Yay., 1998.
- Kara, Mustafa, "Havf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XVI:528-529, İstanbul: TDV Yay., 1998-2013.
- Karaman, Fikret, "Korku, Ümit ve Ye'sin Mümin Üzerindeki Etkisi", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV/2 (2013): 9-33.
- Karaman, Hayrettin, Mustafa Çağrıç, İbrahim Kâfi Dönmez ve Sadrettin Gümüş, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, I-V, Ankara: DİB Yay., 2006.
- Kavşut, M. Sait, *İnsan: Teolojik Antropoloji, Mâturîdî'nin Düşünce Dünyası*, ed.: Şaban Ali Düzgün, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2011.
- Kaya, Sibel, "Havf (Kaygı) ve Recâ (Ümit) Kavramlarının Semantik ve Teoloji Tahlili", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Koç, Mustafa, "Ölüm Korkusu Üzerine Kuramsal Açından Psikolojik Bir Değerlendirme", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (2002): 7-20.
- Komisyon, *TDV Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, Ankara: TDV Yay., 2017.
- Kurtübî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-, *el-Câmi' li ahkâmi'l-kur'an*, thk. Abdullah b. Abdî'l-Muhsin et-Turkî, I-XXIV, Beyrut: Muessetu'r-Risâle, 2006.
- Kuşeyrî, Ebu'l-Huseyn Muslim b. el-Haccâc b. Müslim el-, *Sahîh-u muslim*, I-V, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1991.
- Kuşeyrî, Ebu'l-Kâsım Abdül-Kerîm b. Hevâzin el-, *er-Risâletu'l-kuşeyriyyetu*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- Mubârekfûri, Muhammed b. Abdirrahmân ibn Abdirrahîm el-, *Tuhfetu'l-ahvezî bi şerhi câmi't-tirmîzî*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, trhsz.
- Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-mufehres li elfâzi'l-kur'âni'l-kerîm*, Kahire: Dâru'l-Kütübü'l-Mısriyye, 1945.
- Mukâtil b. Suleymân, Ebu'l-Hasen, *el-Vucûh ve'n-nezâir fi'l-kur'âni'l-azîm*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Dübey: Merkezu Cum'ati'l-Mâcid li's-Sekâfe ve't-Turâs, 2006.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb en-, *Süneni nesâî*, thk. Mektebetu Tahkîki't-Turâsi'l-İslâmî, I-XII, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, trhsz.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât Hâfızuddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-, *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, thk. Yusuf Ali Bedyûy, I-III, Beyrut: Dâru'l-Kelîmu't-Tayyib, 1998.
- Nisâbüri, Ebu Abdurrahmân İsmâil b. Ahmed el-Hîrî en-, *Vucûhu'l kur'an*, thk. Necef Arşî, Meşhed: Mecmau'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, 1432.
- Nisâbüri, Ebu'l-Huseyn Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-, *Sahîh-u Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, I-V, Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1991.
- Ohlender, Erik S., "Kur'an'da Allah Korkusu (Takvâ): Semantik Değişiklik ve Tematik Bağlam Üzerine Bazı Açıklamalar", çev. Faruk Özdemir, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, XXIII/1 (2012): 18-27.
- Özkarataş, Fatoş Su, "Havf", Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Polat, Emanullah, "Tosyevî'nin "el-Havf ve'l-Hüzün" Adlı Risâlesinin Tahkîki ve Değerlendirmesi", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (2014): 183-204.
- Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtu elfâzi'l-kur'an*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî, Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 1992.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Huseyn er-, *Mefâtihu'l-ğayb (et-Tefsîru'l-kebîr)*, I-XXXII, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Sâbüni, Muhammed Ali es-, *Safvetu't tefâsîr*, I-III, Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1981.
- Serinsu, Ahmet Nedim, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Rolü*, İstanbul: Şule Yay.,

1996.

- Sezgin, Ali Galip, “Eşanlamlılık Bağlamında Kur’ân’da Korku İfade Eden Kelimeler Üzerine Analitik Bir Değerlendirme”, *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, XVI/1 (2003): 38-62.
- Sülün, Murat, *Kur’an-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- Sürücü, İbrahim, “Bir Denge Unsuru Olarak Kur’ân’da Havf ve Reça”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (2015): 247-268.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-, *Câmiu’l-beyân an te’vil-i âyi’l-kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdi’l-Muhsin et-Türkî, I-XXVI, Kahire: Dâru Hicr, 2001.
- Tebrizî, Ebû Abdullah Veliyyuddîn Muhammed b. Abdullah Hatîb et-, *Mişkâtu’l-mesâbîh maa şerhi mir’âtu’l -mesâbîh*, I-IX, Hindistan: İdâretu’l-Buhûsu’l-İslâmiyye, trhsz.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-, *el-Câmiu’l-kebîr*, thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf, I-VI, Beyrut: Dâru’l Garbi’l-İslâmi, 1996.
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yay., 2001.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur’ân Dili*, I-VII, İstanbul: Zehraveyn, 2011.
- Yılmaz, H. Kâmil, *300 Soruda Tasavvufi Hayat*, İstanbul: Erkam Yay., 2014.
- Zemahşerî, Cârullah Ebû’l-Kasım Mahmûd b. Ömer ez-, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidi’t-tenzîl ve uyûni’l-ekavîl fi vucûhi’t-te’vîl*, thk. Adil Ahmed Abdu’l-Mevcûd, Ali Muhammed Muavved, I-VI, Riyad: Mektebetu Obekan, 1998.

Fear and its Effects Based on Quran

Abstract

Allah hadn't created fear as unnecessary and useless just as He hadn't created anything without wisdom. Sense of fear is a physical feeling which Allah blesses His servants with favor. It is impossible to live without fear. Contrarily, it is in the nature of man to defeat fear and take measures against it. Every person wants to be sure of fear, to live in peace and security. A person who can't overcome fear, can't feel peaceful and secure. Fear will never be removed from agenda of humanity just as it will always be perceived its existence by humanity in a manner, until the day of Judgment, which is the end of the life on the earth. Because fear is one of the tools that God has tested human beings and also one of the verses of Allah that must be considered. Fear of Allah was not a fear that was avoided; In contrast to this, it brought respect to Allah. Fear is a positive phenomenon that constitutes his closeness and sincerity to Allah for the believer and also it is a valuable factor that increases his resistance and determination toward difficulties and troubles in the world of examinations. Fear is a constructive and beneficial feeling that trains the believer and protects him from evil and constitutes an auto-control system. Therefore, fear which is one of the basic human feelings in respect of creation has a characteristic of making positive and negative impressions on person's ideas and disposals by means of his subconscious. In fact, this effect can take human captive throughout his life. A sense of fear can incite people to words and behaviors unintentionally. A fear which has a negative effect can wreck human's life and make his life unbearable for him whereas a fear which has a positive effect can conbobluate person's life and make his life as invaluable fortune- a field of hereafter- for him. The important point here is a balance of fear with a sound faith and a strong will. Mankind should be able to realize this thin line and turn fear into an opportunity. Human must try to eliminate fear, worry and apprehensions about the future with commands on Qur'an. Man remains mentally between fear and hope. Beside the fear, human must stand to hope that balances it. Because the life of the world is only a field of hereafter. For future life, mankind will reap what he had sown in the world. An assignment of a slave is to consider what he had sown for eternity. In this study, we will try to present how the Qur'an gives meaning to hawf, how the Qur'an offers it to humanity, how the fear affects human and other creatures according to the influence of fear under the light of Quran, the relationship between faith-fear and prayer-fear. We hope that, this study will enlighten the fears, worries and anxieties of man about the unknown future.

Keywords: the Qur'an, Human, Hawf, Fear, Effect